

2. Артур, А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа [Текст] / А. Артур, Томпсон-мл. Ш. А. Дж. Стрикленд ; пер. с англ. – 12-е изд. – М. : Вильямс, 2009. – 928 с.

3. Хулей, Г. Маркетинговая стратегия и конкурентное позиционирование [Текст] / Г. Хулей, Дж. Сондерс, Н. Пирси; пер. с англ. – Днепропетровск : Баланс Бизнес букс, 2005. – 800 с.

Отримано 30.03.2011. ХДУХТ, Харків.

© Т.В. Шталь, 2011.

УДК 339.13.01(477)

О.В. Жегус, канд. екон. наук, доц.

Л.О. Попова, канд. екон. наук, проф.

Я. Костенко, магістр

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

На основі статистичних даних проаналізовано соціально-економічні умови функціонування ринку продовольчих товарів, визначено умови та чинники формування продовольчих ресурсів та попиту на ринку продовольства Харківської області.

На основе статистических данных проанализированы социально-экономические условия функционирования рынка продовольственных товаров, определены условия и факторы формирования продовольственных ресурсов и спроса на рынке продовольствия Харьковской области.

Economic development of Ukraine depends on high-quality, comprehensive changes in all its industries, including in trade profitability of which to a great extent depends on efficiency of management by it.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З одного боку, продовольчий ринок є тим механізмом, який регулює процеси виробництва та споживання продовольчих товарів, а з іншого – він є інструментом забезпечення економічної безпеки країни, вагомою складовою якої виступає продовольча безпека. Саме насиченість ринку продовольчими товарами у необхідній кількості та необхідної якості, їх цінова доступність характеризують рівень розвитку продовольчого ринку й стан продовольчої безпеки країни. На сьогоднішній день продовольча ситуація в Україні в цілому, та регіонах, зокрема,

загострилася і потребує здійснення систематичних та комплексних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних засад формування ринку продовольчих товарів знайшли відображення у працях вітчизняних учених, серед яких найбільш вагомий внесок зробили О.В. Березін, Т.М. Лозинська, О.В. Лабунська, С. Г. Черемісіна та інші [1; 6; 8]. Окремі аспекти формування споживчого попиту розглядали Н.М. Вишневська, В.В. Воронцов, О.В. Кошій, Л.Г. Ліпич [2; 3; 5]. Але з огляду на макроекономічну нестабільність, високий рівень динамічності ринкової ситуації необхідність дослідження продовольчого ринку, умов та чинників формування попиту й пропозиції зростає. До того ж окремої уваги потребує виявлення регіональної специфіки функціонування продовольчого ринку, що й обумовило даний напрям дослідження.

Актуальність дослідження. Негативні тенденції, викликані наслідками фінансово-економічної кризи, суттєво відбилися на усіх сферах економіки. За попередніми статистичними даними як в Україні в цілому, так і у Харківській області, намітилися суттєві структурні диспропорції на ринку продовольчих товарів. За цих умов важливим стає дослідження умов забезпечення ринку продовольчими ресурсами та чинників формування попиту на продовольчі товари.

Мета статті – дослідити соціально-економічні умови функціонування продовольчого ринку Харківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною соціально-економічною функцією продовольчого ринку є задоволення найважливіших потреб населення у харчових продуктах, що передбачає забезпечення високого рівня споживання харчової продукції та обігу грошових коштів на її придбання. Стан забезпеченості населення продовольством, його фізична й економічна доступність безпосередньо впливають на стабільність політичної та соціально-економічної ситуації у суспільстві. Одним із чинників, що характеризує умови функціонування ринку продовольчих товарів, є забезпеченість його продовольчими ресурсами.

Джерелами формування продовольчих ресурсів є власні продовольчі ресурси та імпортовані. Власні продовольчі ресурси формуються за рахунок продукції агропромислового комплексу та товарів, вироблених підприємствами харчової промисловості. Тому в процесі аналізу насиченості ринку продовольчими ресурсам необхідно здійснити оцінку виробництва сільськогосподарської продукції та обсягів виробництва підприємств харчової промисловості.

У агропромисловому комплексі Харківської області склалися структурні диспропорції між виробництвом сільськогосподарської продукції та нормативними потребами населення щодо раціонального харчування, що обумовлено кризою у сільському господарстві області, яка характеризується зниженням обсягів виробництва основних видів продукції тваринництва та рослинництва. За попередніми статистичними даними обсяги сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення у 2009 році скоротилися відповідно на 16,3 та 6,3%, відповідно, у 2010 – ще на 14 та 12% [4]. Статистичні дані свідчать, що темпи падіння обсягів виробництва у сільськогосподарських підприємствах вищі порівняно з темпами падіння у господарствах населення області. Зниження обсягів виробництва відбулося майже за усіма видами сільськогосподарської продукції.

На розвиток негативних тенденцій на продовольчому ринку Харківської області вплинули зниження показників тваринництва. Для мешканців України м'ясо та м'ясопродукти є одними з основних продуктів харчування. Отже, тваринництво та м'ясна промисловість відіграють важливу роль в забезпеченні населення продуктами харчування. М'ясопродукти мають провідне значення в структурі продовольчих товарів. Вони є основним джерелом тваринного білка, важливою складовою забезпечення належного фізіологічного розвитку людини.

За статистичними даними поголів'я худоби та птиці у Харківській області стрімко падало, починаючи з 2000 року, лише за останні роки воно скоротилося на 15 % у 2008 році та ще на 7% у 2009 році. Негативним також є зменшення частки поголів'я худоби та птиці Харківської області у загальнонаціональному поголів'ї, якщо у 1995-2003 рр. воно становило близько 5%, а з 2004 року почала поступово знижуватися і вже у 2008-2009 рр., вона становила 3,8...3,9%, відповідно [4].

Негативними тенденціями характеризується й виробництво молока у Харківській області (рис.).

Виробництво молока у 2002-2003 рр. перевищувало 600 тис. т, що відповідало рівню виробництва 1997 року. Починаючи з 2004 року виробництво молока зменшується прискореними темпами, крім 2005 та 2008 рр. З 2007 року обсяг виробництва молока у Харківській області становив навіть менше 500 тис. тонн на рік й майже на 2000 тис. тонн був меншим порівняно з 2002-2003 рр. Хоча у 2009-2010 рр. темпи падіння виробництва молока й зменшилися до 2...3% на рік, ситуація в галузі ускладнюється. Падіння обсягів виробництва молока

має переважно економічний характер і пов'язано як зі скороченням поголів'я корів, так і з низькою продуктивністю молочного стада. Зниження обсягів виробництва молока зумовлює уповільнення темпів насичення ринку молокопродуктами.

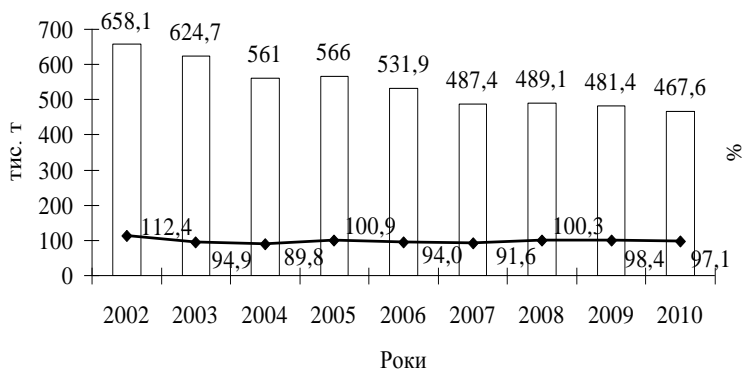


Рисунок – Динаміка виробництва молока в Харківській області у 2002-2010 рр.: □ – виробництво молока, тис. т; -◆- Тр, %

У рослинництві Харківської області спостерігаються негативна динаміка та суттєві диспропорції. Виробництво зернобобових культур після суттєвого зростання у 2007-2008 рр., у 2009 році скоротилося на 33,4%, у 2010 ще майже на половину. У 2009-2010 році скорочувалися також виробництво картоплі на 16 та ще на 33,8% відповідно; овочів, на 4:5% щорічно. Натомість систематично зростає обсяг виробництва насіння соняшника на 30 та 20% у 2007-2008 рр., відповідно, та ще на 5 й 13% у 2009-2010 рр. [4]. Така ситуація є несприятливою, оскільки подальше скорочення виробництва картоплі та овочів може призвести до дефіциту власних продовольчих ресурсів.

У Харківській області за період 1990–2008 рр. обсяги виробництва плодів і ягід зменшилися у 3 рази. Зменшення виробництва плодів та ягід у регіоні було обумовлено скороченням площі плодово-ягідними насадженнями у 2,9 рази.

У цілому за підсумками діяльності агропромислового комплексу за 9 місяців 2010 р. Харківська область із середнім балом у 13,2 посідає 19 місце серед регіонів України. Найгіршою серед регіонів України визнано рослинництво Харківської області – 25 місце, 19 місце за виробництвом харчових продуктів, лише за виробництвом

тваринницької продукції більш високе – 5 місце, і це все за умов того, що за станом матеріально-технічної бази область має найкращі показники в Україні й посідає 1 місце. Краще, ніж у інших областях виявилися готовність техніки – стовідсоткова, забезпеченість хімічними засобами [7].

Негативні тенденції, що намітилися у сільському господарстві Харківської області та загострення фінансово-економічної кризи негативно відобразилися на виробництві основних продуктів харчування. У 2009 році виробництво харчових продуктів знизлося на 9,1%. Найбільші темпи падіння виробництва спостерігалися за такими видами продукції, як яловичина та телятина свіжа, обсяг виробництва знизився на 26%, свинини охолодженої – на 31,4%, ковбасних виробів – на 17%; молока обробленого – майже на 14%, навіть хлібобулочних виробів – на 11%. У той же час найкращі показники серед підприємств харчової промисловості мали масложирові комбінати, обсяги виробництва маргаринової продукції, спреїв та сумішей жирів збільшилися відповідно на 31 та 104%. За даними Міністерства аграрної політики за 9 місяців 2010 року обсяги виробництва продуктів харчування у Харківській області продовжували знижуватися, падіння становило 3,7% відповідно до аналогічного періоду 2009 р., у той час, коли в Україні він зріс на 2,3%. Окремі області мали високі темпи зростання виробництва продовольчих товарів, серед них Волинська, приріст обсягу виробництва становив 23%, Одеська з показником приросту 25%, Черкаська, з найкращим показником по Україні – 30%. Збільшилися обсяги виробництва продовольства у таких областях як Донецька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Тернопільська, Чернігівська. Зниження обсягів виробництва у Харківській області відбулося майже за усіма товарними групами [7].

У Харківській області мають місце зниження обсягів виробництва за усіма видами м'яса та м'ясопродуктів у 2010 р. За 9 місяців 2010 р. виробництво яловичини та телятини знизлося на 20%, а в Україні – лише на 9%, в результаті чого область опинилася на 16 місці. Значним було також зменшення виробництва ковбасних виробів – на 19,8%, в той же час в Україні воно майже не змінилося. Більш як на 10% зменшилося виробництво свинини свіжої, що негативно характеризує ситуацію в області, оскільки в цілому по Україні відбувся приріст виробництва свинини свіжої більш як на 25%. Меншими темпами, порівняно з іншими видами м'яса та м'ясопродуктів, у Харківській області зменшувалося виробництво м'яса і субпродуктів харчових свійської птиці – менш як на 3%. За цим

показником область посіла 4 місце у рейтингу.

Серед молокопродуктів зменшувалося виробництво молока обробленого, більш як на 5%, кисломолочних продуктів, майже на 5%, а найбільш суттєве падіння виробництва відбулося відносно такої продукції, як сири жирні – майже 60%. У той же час в області вдалося утримати рівень виробництва масла вершкового, а виробництво сирів свіжих неферментованих та сирів кисломолочних навіть зросло на 13%.

Більшими темпами, ніж в Україні, падало виробництво борошна та круп у Харківській області, на 15 та 27%, відповідно, проти 7 та 14% в середньому по Україні. Але у 2010 році Харківська область стала лідером із виробництва хліба та хлібобулочних виробів, темп приросту яких становив більш 14%.

Відповідно до тенденцій у рослинництві щодо збільшення виробництва насіння соняшника в області спостерігається зростання виробництва олії соняшnikової нерафінованої на 1,6%, але в Україні воно зросло ще більш – на 7,3%.

Зниження темпів сільськогосподарського виробництва, показників діяльності підприємств харчової промисловості, негативно відобразилися на формуванні продовольчих ресурсів в області, а їх пошук та завезення з інших регіонів чи навіть імпорт з інших країн сприятимуть підвищенню цін на основні продукти харчування. За умов скорочення платоспроможності населення подорожчання продуктів харчування призводитиме до подальшого дисбалансу у раціоні харчування, через зниження споживання одних продуктів й зростання інших, більш дешевих. У цілому дослідження умов формування попиту на продовольчі товари передбачає низку досліджень щодо споживання продуктів харчування та поведінки населення на ринку продовольчих товарів.

Основним показником, що характеризує динаміку попиту та обсягів продажу на споживчому ринку є роздрібний товарообіг, а частка у ньому товарообігу продовольчих товарів, свідчить про структуру споживання. За статистичними даними обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлі та ресторанного господарства у Харківській області, за 2009 р. зменшився проти 2008 р. у порівнянних цінах на 21,5% і становив 15976,1 млн. грн. Роздрібний товарооборот продовольчих товарів у 2009 р. знизився на 9% порівняно з 2008 р. і становив 6669,1 млн. грн, що складає 43,1% від загального обсягу роздрібного товарообігу. Частка роздрібного товарообігу продовольчих товарів складала 36,9% у 2008 р., тобто у 2009 році вона зросла на 6,2% [4].

Фактичний рівень продовольчого споживання основних продуктів харчування населенням України протягом останніх десяти років значно відстає як від раціональних норм споживання, так і рівня споживання в країнах ЄС. Причому у 2000 році ситуація була гіршою, ніж у 2009 р., оскільки м'ясопродуктів споживалося майже утричі менш фізіологічної норми та удвічі менш, ніж у 2009 рр. Тобто протягом 2002-2009 рр. в Україні споживання м'ясопродуктів збільшилося на 74,5%, а для повного задоволення потреб його ще треба збільшити більш як на 30%. Слід відзначити, що у Харківській області рівень споживання м'ясопродуктів є вище середнього по Україні на 6%. Низьким у Харківській області залишається споживання молока та молокопродуктів. Якщо в Україні з 2000 року до 2009 щорічне споживання збільшилося на 19,4%, то у Харківській області майже не змінилося. Пересічним українцем у 2009 р. споживалося приблизно 238 кг молокопродуктів на рік, то мешканцями Харківської області лише 210, що на 12% менше. Проте, встановлено більший рівень споживання яєць споживачами у Харківській області, ніж у середньому по Україні, але й він ще на 13% є менш фізіологічної норми.

За останні роки, як у Харківській області, так і в Україні, до фізіологічних норм наблизилася споживання риби та рибопродуктів, але воно залишається ще нижчим порівняно з середньоєвропейським рівнем. Достатнім виявляється споживання хліба та хлібопродуктів мешканцями Харківської області, в той час, коли в Україні воно на 10% перевищує фізіологічну норму. Це пояснюється тим, що нестача молока та молокопродуктів, м'ясопродуктів, окремих видів овочів компенсується збільшеним споживанням хлібобулочних виробів, а за даними зростання обсягу роздрібного товарообігу, ще й макаронних виробів та круп.

Встановлено, що мешканцями Харківської області вживається менш картоплі та овочів, ніж в середньому по Україні. У цілому останніми роками зменшилося споживання картоплі, й за даними 2009 р. воно більш як на 25% нижче фізіологічної норми, але вище рівня споживання у Європі.

Як в Україні, так і у Харківській області на 50% лише відповідає фізіологічним нормам споживання плодів та ягід та майже у три рази нижче, ніж у Європі. Це говорить про недостатність отримання українцями натуральних корисних вітамінів й негативно впливатиме на стан здоров'я та працездатність.

Внаслідок прискорення темпів інфляції через подорожчання продуктів харчування зменшується цінова доступність продовольства,

тому стратегічним завданням щодо зазначеного оціночного критерію повинно стати зменшення частки продовольчих витрат у сімейних бюджетах при зростанні реальних доходів домогосподарств і випереджальному підвищенні мінімальної заробітної платні, стипендій, пенсій та інших соціальних виплат.

Висновки. Фінансово-економічна криза негативно відбилася на ринку продовольчих товарів України та її регіонів. Внаслідок економічних негараздів та відсутності належного платоспроможного попиту зменшуються обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, скорочуються обсяги виробництва продовольчих товарів підприємствами харчової промисловості області. У цілому рівень продовольчого забезпечення населення знаходиться в залежності від комплексу факторів внутрішніх та зовнішніх чинників.

Список літератури

1. Березін, О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку [Текст] : монографія / О. В. Березін – К. : Центр навч. літ-ри, 2008. – 184 с.

2. Вишнеvsька, Н. М. Механізм формування попиту населення України на продовольчому ринку [Електронний ресурс] / Н. М. Вишнеvsька. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/eui/2009_1/09vnmnpr.pdf>.

3. Воронцов, В. В. Концепція моделювання формування попиту на ринку споживчих товарів [Електронний ресурс] / В. В. Воронцов. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2009_3/files/ECON_03_2009_Vorontsov.pdf>.

4. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <uprstat.kharkov.ukrtel.net/>.

5. Ліпич, Л. Г. Планування та регулювання споживання продовольчих товарів [Текст] / Л. Г. Ліпич, О. В. Кошій. – Луцьк : РВВ ЛДТУ, 2002. – 183 с.

6. Лозинська, Т. М. Стан і перспективи розвитку продовольчого ринку України : методологічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2010_3/files/DU310_20.pdf>.

7. Рейтинг регіонів по підсумках діяльності агропромислового комплексу України за 9 місяців 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.minagro.kiev.ua/page/?10327>>.

8. Черемісіна, С. Г. Механізми адаптації регіонального продовольчого ринку до нових умов господарювання [Електронний ресурс] / С. Г. Черемісіна, О. В. Лабунська. – Режим доступу : <nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_2_2042-044.pdf>.

Отримано 30.03.2011. ХДУХТ, Харків.

© О.В. Жегус, Л.О. Попова, Я. Костенко, 2011.